

*From Antiquity to Nowadays
От древността до днес*

РАННОВИЗАНТИЙСКО СРЕБЪРНО БЛЮДО ОТ СЕВЕРОИЗТОЧНА БЪЛГАРИЯ (ОПИТ ЗА АНАЛИЗ ВЕК ПО-КЪСНО)

Георги Димов

Институт за балканистика с Център по тракология – БАН

Резюме. В статията е представено едно случайно открито византийско блюдо в земите на Североизточна България от началото на XX в. За съжаление, от разглежданата находка при с. Светлен (Поповско) е останал единствено фрагмент, който впоследствие е съхранен в музея в Разград.

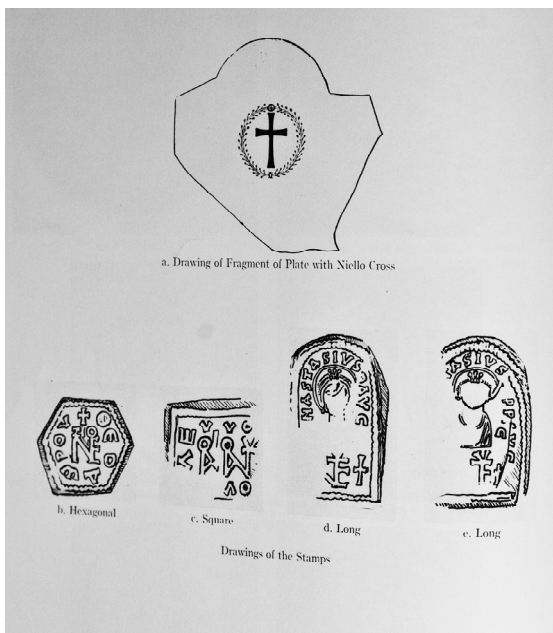
Keywords: Ecclesiastical Silver Treasures, Byzantine Silver Stamps, Byzantine Art, Byzantine Archaeology, Byzantine Silver Plates

В настоящата статия ще представим едно случайно открито византийско блюдо в земите на Североизточна България, от началото на XX в.¹⁾ За съжаление, от разглежданата находка при с. Светлен (Поповско) е останал единствено фрагмент, който впоследствие е съхранен в музея в Разград. Това се е случило, след като през 1925 г. откривателите на това безценно произведение на ромейската торевтика са разрязали сребърната чиния и са я поделили помежду си²⁾. Предвид неясната съдба на съда, както и липсата на съвременен снимков материал, цел на нашето изследване е не само да успеем да установим предназначението и датировката на този древен предмет, но и да се опитаме приблизително да възстановим неговите параметри, цялостен вид и образ.

Описание. Доколкото може да се разбере, при откриването блюдото е било цяло. Оцелялата запазена част, след този вандалски акт, обаче е един откъсlek с неправилна форма и диаметър 17 см в дължина и широчина. Тодор Герасимов, който първи обнародва сребърната византийска чиния, представя нарисувано копие на съхранения от разградския музей фрагмент (**фиг.1**)³⁾. Изобразеното парче вероятно е част от тънък лист сребро, от което е изработен целият съд. Всъщност това е вътрешната част на чинията, като на практика намервачите са изрязали предимно периферията на артефакта. В средата византийското блюдо е украсено с кръст, ограден в лавров венец. Изображението е изпълнено в ниело техника. В долната част на чинията, откъм оформеното дъно, е припоена тясна лента, която по един елегантен начин оформя стойка за съда. Особено важно е да отбележим, че в ограденото от лентата

пространство се намират четири печата, които дават приблизителната хронология на ромейското блюдо. Те са изобразени детайлно при публикуването на паметника през 1939 г., като три от изображенията са повредени частично, а представените надписи и монограми са отчасти заличени⁴⁾.

Коментар. На първо място, основен репер за **датата** на изработка на византийското блюдо се явяват поставените върху дъното на съда контролни печати⁵⁾. На практика тези клейма са индикаторът, който често различава фините ромейски изработки от образците на античната торевтика⁶⁾. Веднага ще отбележим, че една от функциите на поставяните знаци е разпространената и днес практика да се отбелязва

1. Фрагментът от с. Светлен (Поповско)

чистотата и теглото на метала, т.е. да се извършва теглови и качествен контрол. В тази връзка една от марките с монограм принадлежала на длъжностното лице, което отговаряло за спазването на метрологичните параметри, а от друга – разполагало с печатите, изобразяващи императорската особа върху луксозни предмети и монети. Това бил т.нар. *comes sacrarum largitionum* (гр. *κόμης τῶν θείων θησαυρῶν*) – висш магистрат, отговорен за държавните работилници, мини, монетосечене (*monetae*) и търговия⁷⁾. Същата длъжност често е представяна и като „надзорник на държавното съкровище“ и играе важна роля в двора на варварските владетели в Италийския полуостров през късната Античност⁸⁾. Известен ни е случаят с бащата на Флавий Касий Аврелий Касиодор, който заемал поста *comes sacrarum largitionum* съответно при Одоакар, а сетне и при остготския крал Теодорих (474 – 526 г.). Варварските владетели несъмнено копирали бляска на Източната римска империя и нейната столица, като същевременно поддържали традициите на някогашната римска администрация на Запад⁹⁾. **Ето защо наличието на съответните печати обвързвало дадените съдове, в случая блюдото от с. Светлен, с изработката им в столичните, т.е. константинополските ателиета (ергастерии) на Византийската империя¹⁰⁾.** При това константинополските ергастерии през IV – V в. се придържали особено строго към древноримските образци и формите на класическото изкуство при изработката на сребърни съ-

дове. Не случайно съдовете от благороден метал през този период – та до VII в., получили от издирвачите си названието „византийски антик“. Факт е, че дълго време повечето от тези прозведения на торевтиката били смятани за дело на антични майстори, докато руският учен Леонид Мацулевич не докажа ромейския им произход¹¹⁾. Отделно, повечето от византийските чинии пресъздават теми и художествени принципи на изразяване от по-стари времена. Блюдото от Ермитажа с та нцуващите Силен и Менада, въпреки че е отнесено към седмото столетие, разкрива подобен сюжет. Още повече самата практика при маркирането на луксозни произведения на изкуството, особено от злато и сребро, добива завършен вид през IV в. Навярно тази тенденция датира от Античността. Така върху керамичните (червенофигурни) съдове и тези от благороден метал били поставяни имената на техните създатели, градовете, в които се намирали производствените ателиета, тяхното тегло и прочее. От друга страна, маркирането спомагало да се избегне орязването на части от периферията на съда – несъмнено една порочна практика, която датира от древността сред произведенията от благороден метал (монети, свещени съдове и т.н)¹²⁾.

Според Я. Смирноф и Л. Мацулевич в голямата си част печатите върху византийските сребърни съдове са нанасяни, преди да бъде довършена окончателно тяхната украса, т.е. по време на самата изработка. За конкретен пример съответните учени дават съкровището от Риха (565 – 578 г.) и потира от колекцията на П. Тилър (1885 – 1953 г.) от ср. на VI в., където византийските печати по дъната на съдовете са поставени в процеса на тяхната изработка. Твърде често подобни знаци са увреждани при нанасянето им върху съдовете или бивали износени заедно с метала¹³⁾. Ерика Дод, от своя страна, разглежда печатите върху близо петдесет съда на ранната ромейска торевтика, сред които повече от две трети са маркирани с клеймо, преди да бъдат завършени в дадената работилница (*ергастерия*)¹⁴⁾. Така или иначе Т. Герасимов отбелязва, че върху разглежданото от нас блюдо по „някаква случайност“ са били ударени едва четири контролни печата. Той обаче не дава конкретна оценка дали контрамарките са поставени преди, или след изработката на блюдото¹⁵⁾.

Като цяло, два от печатите при фрагмента от разградския музей са еднакви по форма и съдържание. Те са правоъгълни и на тях е представено допоясно изображение на византийския владетел Анастасий I (491 – 518 г.). Легендата около императорския образ гласи: *ANASTSIVS PP AVG* (*Анастасий, вечен август*). Императорът е изобразен с диадема, с трилистник и бисери и нимб около главата. Лицето му е обло, без индивидуални черти. Спазено е правилото във византийското изкуство, според което, както уточнява Андрей Грабар, детайлно са предадени символите на властта, но не и характерният образ на владетеля¹⁶⁾. Под бюста на императора е представен монограм, ограден от страни с кръст. Герасимов изрично отбелязва, че и при двата печата лявата половина на монограмите не е отпечатана и затова не може да се разчете цялостният надпис или

името, както ще видим впоследствие. Авторитетният български учен описва третата контрамарка като шестоъгълна (хексагонална)¹⁷⁾. В средата е изобразен монограм, на който се чете името Зенон (*ZENO*). То е познато сред известните ни *comites sacrarum largitionum* от V в. Около него с гръцки букви е изписано в родителен падеж името: *TEODOROV*. Последният печат е почти с квадратна (четвъртита) форма. При нанасяне на печата матрицата се е изместила и монограмът в средата, както и надписът наоколо, са дублирани. Името, което е зашифровано в монограма, отново е поставено в родителен падеж: *ANTONIOV*. А от срещуположния надпис се четат единствено отделни букви: *Л, Е, V, О, Y*¹⁸⁾.

Въпреки това, въз основа на натрупания през последните десетилетия археологически материал, се утвърди схващането, че при император Анастасий I контролните печати стават известни като „императорски“ и се свързват с нарасналата роля на производство на константинополските ергастерии в периода на късната Античност¹⁹⁾. Наименованието идва от допоясното изображение на владетел *en face*, с нимб и диадема с перли и трилистник на върха при голяма част от печатите, какъвто е и случаят със сребърната чиния от с. Светлен. Би трябвало да коригираме обаче мнението на Тодор Герасимов, че владетелският печат при разглежданото блюдо е единственият познат случай с надпис около императорския портрет. Сходни контрамарки са поставени и върху сребърно блюдо от погребението при Сътън Ху (Сънфолк, дн. Англия)²⁰⁾. Според Е. Кирцингер два от т.нар „дълги печати“ при норманското погребение са с правоъгълна, заоблена в края форма, с фронтално изображение на византийски император и надпис: *DN ANASTSIVS PP AVG*²¹⁾. На диска на епископ Патерн от съкровището при Малая Перешчепина Е. Дод също различава подобни клейма от управлението на император Анастасий I²²⁾. Още повече традицията при поставянето на надпис около императорските контрамарки се запазва в един сравнително широк времеви период от управлението на Анастасий I до последните години на Константин II (641 – 668 г.), когато Византийската империя, вплетена в борбата с араби, славяни и лангобарди, започва да губи своите предишни териториални граници и икономически сили. При това повечето от клеймата от времето на император Анастасий I носят легенда, подобна на тази, изобразена върху монетните серии на императора: *DN ANASTSIVS PP AVG*, каквато вероятно е и цялостната легенда при печатите на византийското блюдо от с. Светлен²³⁾.

Също така спорно е и мнението, изложено в статията от 1939 г., че върху фрагмента от разградския музей за първи път намираме изображение на Анастасий I с нимб, а ореолът около главата на императора се появява едва при Юстиниан Велики²⁴⁾. Първо, императорите са представяни с нимб както по времето на Анастасий, така и след него, за което говорят клеймата на други съдове от този период²⁵⁾. Още повече същият владетел е изобразен с ореол около главата на печат от находката при Малая Перешчепина от 1912 г. И второ, ореолът липсва в редица портретни изображения върху печатите на по-късни владетели като Тиберий-Маврикий, Фока и Ираклий, та до предста-

вения върху слонова кост, в цял ръст, образ на Константин VII Багренородни (913 – 959).

Уместно е да отбележим, че обикновено контролните печати върху всеки съд наброявали четири в годините до 527, като формата оставала разнообразна: кръгла, триъгълна, квадратна, хексагонална, елипсовидна. Системата, въведена от Анастасий I, е една новост в контрола и изработката на съдове от благороден метал и подобно на монетната реформа при този владетел тя била продължена от неговите приемници на престола в Константинопол. Подобни примери разпознаваме сред ромейските сребърни (някои от които позлатени) блюда от Съгън Ху, Рига, Малая Перешчепина и от дръжката на т.нар. *trulla* от Ермитажа, Санкт Петербург, чиято изработка се вписва в първата четвърт на шестото столетие²⁶). Към края на 20-те г. на VI в. броят на клеймата достигнал пет, като сред тях се появила допълнителна контрамарка с кръстообразна форма. Следователно именно при Юстиниан I (527 – 565) била въведена и последната марка върху предметите от благороден метал. В тази връзка броят на клеймата се явява пореден определящ белег за хронологията на съда от Поповско, като в този случай би трябвало да отпадне и неоснователното опасение на Тодор Герасимов относно липсата на пети печат²⁷).

От казаното дотук горната дата на изработка на съда наистина би могла да се съотнесе към 527 г., както се посочва в публикацията от 1939 г.²⁸) Друг е въпросът, че предвид изписването на името на император Анастасий следва по-скоро т.нар. *terminus ante quem* да се обвърже с 518 г. За прецизната времева рамка, в която е изработен съдът от с. Светлен, спомага и иконографията на изображението от вътрешната страна на блюдото. Както вече отбелязахме, в центъра на блюдото е представен кръст, обграден в лавров венец. Изображението е характерно за целия V в. Виждаме изображението върху обратната страна на тремисите, селиквите и бронзовите монети на императорите и императриците в Рим и Константинопол, като отпадането на иконографския модел настъпва именно при управлението на император Анастасий I. Интересно е да се спомене, че *кръст върху венец* присъства и при подражанията на тремиса на варварския владетел Одоакър (476 – 493) от Равена²⁹). Мотивът всъщност остава особено популярен сред произведенията от мрамор (колони, капители), слонова кост, както и някои (мраморни) саркофази от Равена (например саркофагът на архиепископ Теодор, църквата „Сан Аполinare ин Класе“). Въпреки това след монетната реформа от 498 г. разглежданото изображение повече не се появява в този „изчистен“ вид сред византийската монетна иконография. Дори ако съществуват известни изключения, като вписаният венец кръст върху сребърната византийска чиния от Смирна от времето на император Ираклий (610 – 641) или тази от Юстиниановата епоха в музея на кайзер Фридрих в Берлин и някои монетни номинали, то при тях изображението е усложнено, като в краищата на кръста са добавени перли, а около венета – монограма. При сребърното монетосечене на Юстиниан I монетарницата в Равена

Златна монета (тремис) на Одоакър (476 – 493), Милано

емитира една рядка серия от селикви с изображение на кръст върху глобус, заобиколен от венец. Друга серия селикви на Маврикий Тиберий (582 – 602), отсечени в Картаген, представят кръст с рамена (мощен кръст), вписан в твърде схематичен лавров венец. Венецът е декориран с множество точки и в крайна сметка е огрубен. Изображението на *кръст върху венец* се изменя значително едва при константинополските селикви на Фока (602 – 610) и поставя мощен кръст между две палмови клонки. Всъщност в стилово отношение сред съдовете от благороден метал най-близо до фрагмента от разградския музей стоят серия сребърни блюда от Русия и о. Кипър. При една от чиниите от дн. Кирения (Северен Кипър) впечатление прави изработка с разположен в центъра кръст, заобиколен от схематизиран растителен венец. Иконографията на съда обаче притежава редица отлики, въпреки че кръстът е с размери, близки до тези на фрагмента от разградския музей. При блюдата от о. Кипър центърът на чинията е допълнително оформен, а венецът е поместен в кръг. В изработката на венеца се появяват и редица нови за късноантичното изкуство стилизирани мотиви: острият акантов лист, схематично оформените листа на лозница или бръшлян³⁰⁾. Наличието на тази украса, както и контролните марки още в началото на XX в. подсказват на О. Далтон, че съдът трябва да се датира във втората половина на VI в., а Е. Дод го поставя в годините от управлението на Тиберий Константин (578 – 582)³¹⁾. Подобно блюдо е открито и в Карапас, в близост до Кирения през 1902 г. То принадлежи на т.нар. „второ кипърско съкровище“, което се отнася към първата половина от управлението на император Фока. От първото десетилетие на VI в. е и една сребърна чиния от Ермитажа, вероятно открита отново в Кипър. Тя притежава иконография, сходна с чиниите от Кирения и Карапас, ала при нея венецът е претърпял леки стилистични промени и затова е определен от изследователите на византийското

изкуство като „флорален“. Накрая ще отбележим, че блюдо със същата украса се съхранява днес и в *Metropolitan Museum of Art*, Ню Йорк. То е сравнително малко по размери, с диаметър от 13,4 см. Интересното при него е, че украсата с кръст, заобиколен от венец, е добила завършен вид и може да открием ясните промени в сравнение с изображението върху откритата чиния от с. Светлен. Малкото блюдо от известния американски музей се свързва с царуването на император Ираклий (610 – 641). От този период ни е познато и едно по-голямо блюдо/дискос със същата украса (ок. 25 см в диаметър), което се съхранява в сбирката на музей в Балтимор (*Walters Art Gallery*). И не на последно място, още три такива съда се намират в богатата колекция на Дъмбъртън Оукс (*Dumbarton Oaks Museum*), още едно блюдо – в Ермитажа, и друго – в музея в град Никозия. При това сребърната чиния от с. Калгановка (дн. Русия), която понастоящем се намира в Санкт Петербург (Ермитажа), дори е оребрена (канелирана). Важно е да отбележим как сходна оребрена чиния е включена и в сбора предмети от съкровището от Малая Перешчепина, при това маркирана с печат на император Ираклий.

От всичко казано дотук оставаме с впечатлението, че стилизацията на мотива *кръст върху венец* започва да се изменя през шестото столетие, за да добие завършен вид в началото на VII в. А това, от друга страна, предполага горната дата, определяща изработката на блюдото от с. Светлен, да се изтегли към края на V в. **Следователно може да заключим, че хронологията на съда се вписва в годините 491 – 498.** Разбира се, в този случай за долна граница (*terminus post quem*) взимаме началните години от управлението на император Анастасий I Дикорос, т.е. последните години на петото столетие.

Въз основа на направения анализ следва да реконструираме и метричните характеристики на чинията от с. Светлен. Известно ни е, че диаметърът на фрагмента от разградския музей възлиза на 17 см, а ограденото от стойката (тънката сребърна линия на дъното) пространство е ок. 13 см. При сравнение със сходни паметници на византийската торевтика може да достигнем до заключението, че чинията от Поповско е имала широчина около 30 см, както посочва и самият Тодор Герасимов³²). Така например наблюдаваме следните зависимости: блюдото от Никозия, о. Кипър, е с диаметър на „столчето“ – 15,4 см и цялостна широчина е 36,8 см; дискосът на Патерн от Перешчипинското съкровище е с диаметър над 60 см и основа 31,8 см; чинията от Сътън Ху – ок. 69 см диаметър на 30 см стойка; една сходна сребърна чиния от Ереван (Армения) с оформена розета, от VI в., е с размери: 38,7/16,3 см; т.нар. „чиния с пасящия кон“ от Ермитажа, открита през 1780 г. до р. Кама, (VI в.) – 41/17 см; блюдото с „овчаря“ от района на Перм, открито в 1907 г., с размери: 24/9,2 см; а друг сребърен фрагмент от чиния от шестото столетие е с параметри 55/22,3 см, според Марвин Рос; поредната чиния от Перм, открита в 1942 г., е с размери 19,8/8,8 см; следва още, една чиния от Перм, с мотив „Венера в палатката на Анхис“, с диаметър 26,5 см. и столче с широчина 11 см; а чиниите със стилизиран венец, вписан в кръг,

от о. Кипър са съответно с размери – 26,9/11,8 см, 44/19,4 см, 13,4/5,4 см, 13,5/6 см, 36,8/15,4 см; накрая ще посочим и „чинията на Мелеагър“ от Ермитажа, намерена в 1840 г., която е с близки параметри до съда от с. Светлен, въпреки очевидната отлика в иконографията – 28/12,5 см³³). При посочените примери наблюдаваме как пропорцията в диаметъра между столчето и цялостния размер на съда предполага съотношение **1:2.3** в повечето случаи – **откъдето следва орязаното пространство около периферията на блюдото от Поповско да е с широчина ок. 13 см.** Далеч по-спорна е реконструкцията на цялостния облик на съда от с. Светлен. Пак благодарение на запазените произведения на византийската торевтика може да предположим, че изработката на разглежданото от нас сребърно блюдо е сходна с част от сребърните чинии, намерени на о. Кипър³⁴). Такива са блюдото от *Dumbarton Oaks Museum*, Балтимор; чинията от *Metropolitan Museum of Art*, Ню Йорк; чинията с ниело монограм от музея в Никозия; чинията с ниело монограм от музея в Лондон (*British Museum*) от „*първо кипърско съкровище*“, открито в 1899 г. и най-вече блюдото от *Walter Arts Gallery*, Балтимор³⁵). Ще допълним, че крачето на почти всички разглеждани съдове е високо в порядъка на 1 – 2 см, вследствие на което едва ли сребърното блюдо от с. Светлен е надвишавало 4 – 5 см във височина. По своето художествено изпълнение близките до фрагмента от разградския музей дискове имат тесен кант, като периферията им е лишена от допълнителна украса. Единственият орнамент оставал този, поставян в центъра на чинията.

По-важен за нас обаче остава въпросът каква всъщност е била употребата на тези сребърни съдове, в това число и на блюдото от Поповско? Твърде е вероятно предназначението на сребърните чинии/блюда да е било свързано с употребата им по време на светата Литургия през ранното Среновековие. Те са били част от *свещената утвар* на даден храм, особено необходима при *проскомидията*, т.е. първата част на Литургията³⁶). Съответните чинии, повече познати с термина **дискос**, навярно служили като поставка за просфората (хляба) по време на Светата служба. Зедно с потира с червено вино, осветеният хляб от *дискоса* е имал първостепено значение в християнския ритуал, където хлябът и виното биват претворявани в тялото и кръвта Христови. Изработката не случайно била от сребро, а епизодът с претопяването на църковните съдове по времето на Ираклий за изработването на новата монета *хексаграм* е повече от показателен. Понякога поднесените в дар или заграбени дискови били частично позлатявани, какъвто е и случаят с чинията на Патерн. Този пример е интересен, тъй като върху периферията на дискоса, който е принадлежал на споменатия епископ на град Томи (дн. Констанца), са инкрустирани допълнително скъпоценни камъни, които нарушили орнамента³⁷). Явно е, че вкусът на варварските владетели към разкоша, в случая с блестящ гранат и сардоникс, бил пословичен. Не е тайна, че предметите от свещената утвар, които се съхранявали в една от апсидите на християнския храм, били ценна плячка, предвид необузданата страст на варварските вождове към по-

добни произведения на изкуството. Красиви, изработени от висока проба сребро, те били желан трофей или дар от германски, славянски и номадски завоеватели в пределите на Римската империя. В тази връзка О. Далтон приема, че сакралните предмети, особено в земите на далечния Север, са попаднали по различни търговски пътища и перипетии³⁸⁾. Така например византийският посланик Приск се хранел от сребърни блюда в двора на Атила, а последният превръща в *casus belli* един желан от него *дискос* от Сирмиум. Тези сребърни чинии обикновено били украсени с ниело техника, позлатени орнаменти, а понякога и фигури

Сребърна чиния от съкровището от Хама (дн. Сирия), VI – VII в.

в релеф – каквито наблюдаваме при съкровището с 9-те „чинии на Давид“ (от о. Кипър); въпреки че последните съдове могат да се обвържат по-скоро със светското изкуство в Ромейската империя, което се развивало отделно от църковното до средата на IX в. Понякога чиниите или блюдата в находките били придружени от лъжици, сребърни навершия на кръстове, купи, кани, цедки и потири, каквато комбинация включва сборът от предмети при съкровищата от Хама (дн. Сирия), Кипър, Стума, Антиохия и Риха³⁹⁾.

Не на последно място, интерес буди и една слабо позната практика от ранна Византия – т.нар. поднасяне на вотивен дар (*апоксомбион*) от владетеля към Бог и Богородица. Така например мозайките от Равена и Константинопол изобразяват василевса и неговата съпруга, притискащи в обятията си чиния (*дискос*) и бокал (*номур*), пълни с монети (*solidi*)⁴⁰⁾. Разбира се, дарявани са също така богато украсени кръстове, престолни одежди (илитон). Добре известен обаче е случаят с изобразяването на император Юстиниан и императрица Теодора от църквата „Сан Витале“ в Равена. В тази връзка А. Грабар отбелязва, че апоксомбионът е извършван от ромейските владетели на различни големи християнски празници⁴¹⁾. С времето традицията се изменя, като даровете от сребърни съдове се заменят от грамоти с привилегии (*privilegii*) към Църквата, респективно Бог. За първи път подобен акт е извършен от император Константин II през 666 г. на о. Сицилия. Тогава пристиг-

налият при самодържеца църковен прелат е удостоен с подобен дар в Сиракуза. Интересно е, че от това време датират и последните сребърни чинии (дискоси), които носят клейма по познатия ни модел⁴²⁾. През X в. *апоксомбионът* е упоменат и от Константин Багренородни. От следващия, XI в., този ритуал ни е добре познат от една мозайка в църквата „Св. София“ в дн. Истанбул, на която Константин IX Мономах (1042 – 1055) и императрица Зоя са изобразени с дарове от двете страни на седналия на трон Христос. Подобно на Константин Мономах, с торба с монети в ръцете, е представен върху мозайка и император Йоан II Комнин (1118 – 1143) до образа на Богородица в черквата „Св. София“ в средата на XII в. При последните фрески императриците, изобразени на пищните мозайки, държат свитъци (грамоти) в своите ръце⁴³⁾.

Ала въпреки великолепните изображения или запазените извори, доказали по неоспорим начин непреходността на *апоксомбиона* през всичките години от съществуването на Ромейската империя, то тази традиция била повлияна до голяма степен от тенденциите и промените във византийското общество през VII в.; време, в което империята вече не разполага с предишните икономически ресурси, включително и от благородни метали.

БЕЛЕЖКИ

1. Герасимов, Т. Откъслек от сребърно византийско блюдо от IV век. ИБАИ, XIII, 1939, 335 – 337
2. Пак там.
3. Пак там.
4. Пак там.
5. Dodd, E. Byzantine Silver Stamps. Washington, 1961, 5 – 23; Mango, M. The Origins of the Ecclesiastical Silver Treasures of the Sixth-Seventh Centuries. – In: F. Barate (ed.) *Argenterie romaine et Byzantine. Actes de la Table Ronde, Paris 11 – 13 octobre 1983*. Paris, 1988, 163 – 184; Mango, M. Silver from Early Byzantium. Maryland, 1986, 7 – 13; Kitzinger, E. The Sutton Hoo Ship-Burial. V: The Silver. – In: *Antiquity*, XXV, 1940, 42 – 50; Vickers, M., Impey, O., Allan, J. *From Silver to Ceramic*. Oxford, 1986; B. Marschak, *Zur Toreutik der Kreuzfahrer*. – In: *Metallkunst von der Spätantike bis zum ausgehenden Mittelalter*. Berlin, 1982, 171 – 173; B. Marschak, *Silberschätze des Orients*. Leipzig, 1986, 65, 77 – 78, 79, 81, 82 – 85; C. Snow, T. Drayman-Weisser, *A Technical Study of the Hama Treasure at the Walters Art Gallery*, in: M. Mundell- Mango, *Silver from Early Byzantium The Kaper Koraon and Related Treasures*. Baltimore, 1986, 38– 65; R. Newman, *The Technical Examination and Conservation of Objects in the Sion Treasure*, in: S. Boyd, M. Mundell-Mango (eds), *Ecclesiastical Silver Plate in Sixth-Century Byzantium*. Washington, 1992, 77 – 82; Craddock, P. *Early Metal Mining and Production*. Edinburgh, 1995, 211 – 228; Drandaki, A. *ΥΓΙΕΝΩΝ ΧΡΩ ΚΥΠΙ(Ε)*. An inscribed brass bucket with a hunting scene in the Benaki Museum, *Mouseio Benaki* 2, 2003, 44 – 46; Mango, C. *The Art of*

- the Byzantine Empire 312 – 1453, Sources and Documents. New Jersey, 1972, 232 – 235; Glory of Byzantium 1997: Evans, H., W. Wixom (eds), The Glory of Byzantium, Art and Culture of the Middle Byzantine Era A.D. 843 – 1261. The Metropolitan Museum, New York 1997; Ross M. Metallwork, Ceramics, Glass, Glyptics, Painting. Cat. of Byzantine and Early Medieval Antiquities in the Dumbarton Oaks Coll. Vol. 1, Washington, 1962; Harper, P. Silver Vessels of the Sasanian Period, Vol. I: Royal Imagery. New York 1981, 150 – 152.
6. Вж. Matzulewich L. Byzantinische Antike. Berlin, 1929; Банк, А. Визант. искусство в собр. Сов. Союза. Л.; М., 1966; Банк, А. Прикладное искусство. История Византии. М., 1967. Т. 1. С. 467 – 480. Т. 2. С. 412 – 420. Т. 3. С. 289 – 302; Банк, А. Прикладное искусство. Культура Византии: IV – VII в. Москва, 1984, Т. 1, 596 – 613; Wessel, K. Das Byzantinische Emailkunst, vom 5. bis 13. Jh. Recklinghausen, 1967; Buschhausen, H. Die spätrömischen Metallschreine und frühchristl. Reliquiare. Vienna, 1971; Hayes, J. Late Roman Pottery. London, 1972; Weitzmann, K. Ivories and Steatites. Cat. of Byzantine and Early Medieval Antiquities in the Dumbarton Oaks Coll.; Vol. 3, Washington, 1972.; Dodd, E. Byzantine Silver Treasures. Bern, 1973; Даркевич, В. Светское искусство Византии: Произведения визант. худож. ремесла в Вост. Европе X – XIII в. Москва, 1975; Grabar, A. Les Revêtements en or et en argent des icons Byzantines du Moyen Âge. Venise, 1975; Piltz, E. Trois sakkoï byzantins. Stockholm, 1976; Volbach, W. Elfenbeinarbeiten der Spätantike und des frühen Mittelalters: Kat. vor- und frühgeschichtl. Altertümer. Mainz am Rhein, 1976. 7 – 8; Carol, D. A Classification for Granulation in Ancient Metalwork. – AJA 78, 1, 1974, 33 – 39; Mango, M. Continuity of Fourth\Fifth Century Silver Plate in the Sixth\Seventh Centuries in the Eastern Empire. – In: Antiquite Tardive 5, 1997, 21 – 36.
 7. Dalton, O. Byzantine Art and Archaeology. London, 1911, 95-97, 569-690; Dodd, Byzantine Silver, 5-23; Mango, Silver from Early Byzantium, 7 – 13; The Oxford Dictionary of Byzantium 3 vols., ed. by A. Kazhdan. Oxford, 1991, p. 486; Dodd, Byzantine Silver, 35 – 45; Grierson, Ph. The Role of Silver in the Early Byzantine Economy. – In: Ecclesiastical Silver Plate in Sixth-Century Byzantium.. Washington, 1992, 137 – 146; Nesbitt, J. Some observations in Byzantine Control Stamps. – In: Ecclesiastical Silver Plate in Sixth-Century Byzantium, 225 – 227.
 8. The Oxford Dictionary of Byzantium, p. 486.
 9. Хен, И. Римските варвари. Кралският двор и култура през ранното Средновековие на Запад. С., 2010, 42 – 71.
 10. Dodd, Byzantine Silver, 5 – 23; Смирнов, Я. Записки императорского Русского археологического общества, XII, 3 – 4, 1901, с. 506; Drandaki A. A Middle Byzantine Silver Treasure. – In: Benaki Museum. Athens 3, 2003, 47 – 80.
 11. Matzulewich L. Byzantinische Antike. Studien auf Grund der Silbergefäße der Ermitage. Berlin, 1929, 12 – 45.
 12. Beckwith, J. The Art of Constantinople. An Introduction of Byzantine Art 330 – 1453. New York, 1961, 23 – 53.

13. Така например при чашата на Тилър печатите са увредени от нанасянето на централния венец в потира, което допълнително подсказва за тяхното нанасяне по време или преди изработката на съответния предмет. Вж. Смирнов, Я. Записки императорского, 3 – 4; Matzulewich L. Byzantinische Antike, 12 – 45.
14. Dodd, Byzantine Silver, 47 – 279.
15. Герасимов, Т. Откъслек от сребърно, 335 – 337.
16. Грабар, А. *Император в Византийском искусстве*. Москва, 2000, 22 – 43.
17. Герасимов, Т. Откъслек от сребърно, 335 – 337.
18. Пак там.
19. Dodd, Byzantine Silver, 5 – 23.
20. Kitzinger, The Sutton Hoo, 42 – 50.
21. Пак там.
22. Dodd, Byzantine Silver, 54 – 55; Matzulewich, Byzantinische Antike, № 4 – 5.
23. Dodd, Byzantine Silver, 47 – 279.
24. Герасимов, Т. Откъслек от сребърно, 335 – 337.
25. Dodd, Byzantine Silver, 47 – 279.
26. Пак там
27. Пак там, 60 – 61.
28. Герасимов, Т. Откъслек от сребърно, 335 – 337.
29. Вж. Wroth, W. Catalogue of the Coins of Vandals, Ostrogoths and Lombards. London, 1911.
30. Alföldi-Rosenbaum, E. Meerstadtplatte. – In: Der spätrömische Silberschatz von Kaiseraugst. Eds H. A. Cahn & A. Kaufmann-Henimann. Habegger Verlag, 1984, 153.224; Даркевич В. Художественный металл Востока. Наука, Москва, 1976; Mango, M. Silver in changing contexts. The Road to Byzantium. Luxury Arts of Antiquity,. London, 2006, 59 – 65; Evans, H. A Masterwork of Byzantine Art. The David Plates: The Story of David and Goliath, Published by The Metropolitan Museum of Art, New York, 2001, 1 – 24; Wander, S. The Cyprus Plates: The Story of David and Goliath. – In: Metropolitan Museum Journal 8, 1973, 89 – 104; Даркевич, Светское искусство Византии, 99 – 100.
31. Dalton, Byzantine Art and Archaeology, 569 – 570; Dodd, Byzantine Silver, 60 – 61.
32. Герасимов, Т. Откъслек от сребърно, 335 – 337.
33. Dodd, Byzantine Silver, 47 – 279; Mango, Silver from Early Byzantium, 68 – 280; Dalton, Byzantine Art and Archaeology, 569 – 690; Matzulewich, Byzantinische Antike, № 4 – 5; Ross, Metallwork; Harper, Silver Vessels, 150 – 152; Wander, The Cyprus Plates, 89 – 104; Kitzinger, The Sutton Hoo, 42 – 50.
34. Wander, The Cyprus Plates, 89 – 104; Dalton, Byzantine Art and Archaeology, 569 – 690; Dodd, Byzantine Silver, 47 – 279.

35. Dodd, *Byzantine Silver*, 47 – 279.
36. По време на проскомидията се приготвят даровете (просфората и виното) за извършване на тайнството Евхаристия.
37. Matzulewich, *Byzantinische Antike*, № 4 – 5.
38. Dalton, *Byzantine Art and Archaeology*, 569 – 690.
39. Mango, *Silver from Early Byzantium*, 68 – 280.
40. В друг случай възхвалява царския образ като ктитор на постройката като дар за Бога или Богородица – функция, която впоследствие бива иззета от редица столични или провинциални аристократи (*динати*) и църковни прелати.
41. Грабар, *Император в Византийском искусстве*, 121 – 123.
42. Dodd, *Byzantine Silver*, 47 – 279.
43. Грабар, *Император в Византийском искусстве*, 121 – 123.

EARLY BYZANTINE SILVER DISH FROM NORTH BULGARIA (AN ATTEMPT TO ANALYZE A CENTURY LATER)

Abstract. In this paper we present a Byzantine plate accidentally discovered in the lands of Northeastern Bulgaria since the beginning of XX century. Unfortunately, the issue of finding in Svetlen (Popovo) remained only fragment that is subsequently stored in the museum in Razgrad. This happened once in 1925 discoverers of this invaluable work of Byzantine toreutics not cut silver dish and sharing it with each other. Therefore the aim of our research is not only to be able to determine the purpose and the dating of this ancient plate, but to try to recover approximately its parameters, overall appearance and image.

✉ **Dr. Georgi Dimov**

Institute of Balkan Studies and Centre of Thracology
Bulgarian Academy of Sciences
45, Moskovska Str.
1000 Sofia, Bulgaria
E-mail: gdimov1981@abv.bg